

РЕЦЕНЗІЇ

Токарська Антоніна Семенівна,
доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ

**МЕТОДОЛОГІЧНО-СВІТОГЛЯДНІ ДЖЕРЕЛА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА
УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА: ЕЛЛІНСЬКА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА**

[Рецензія на монографію Меленка С. Г. Давньогрецькі витоки української філософсько-правової думки. – Чернівці: Технодрук, 2013. – 432 с.]

У видавництві «Технодрук» (Чернівці) побачила світ монографія завідувача кафедри міжнародного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Сергія Гавриловича Меленка *«Давньогрецькі витоки української філософсько-правової думки»*,¹ яка є своєрідним підсумком багаторічної роботи автора над проблематикою філософсько-правових аспектів давньогрецької філософії права як світоглядного джерела процесів становлення та розвитку державно-правових феноменів на теренах України. Адже протягом майже усіх етапів історичного розвитку нашої держави відбувалися значні трансформаційні перетворення, які спонукали українських мислителів та юристів-практиків до пошуку нових ідей з метою підвищення ефективності правозастосовної діяльності та уніфікації якості нормативно-правового матеріалу. У свою чергу уніфікація нормативно-правового матеріалу, об'єктивна необхідність якої є актуальною вимогою сьогодення, не можлива без проведення комплексного аналізу світоглядно-методологічної бази сучасного українського права. І саме у монографічному дослідженні С. Г. Меленка робиться спроба комплексного гносеологічного аналізу давньогрецької філософії у якості одного із основних світоглядних джерел української філософсько-правової думки.

Структура монографічного дослідження логічно вибудовується відповідно до хронологічних етапів становлення та розвитку філософської та філософсько-правової науки як загальносоціального феномена. Так у першому розділі монографії автором досліджено процеси становлення та розвитку державно-правової проблематики у досократичних філософських вченнях. Зокрема, розглянуто феномен зародження філософії права та держави у рамках філософії мілетського періоду; досліджено фактори реалізації філософсько-правових ідей у процесі реформаторської діяльності Солона

¹ Меленко С. Г. Давньогрецькі витоки української філософсько-правової думки: монографія / С. Г. Меленко. – Чернівці : Технодрук, 2013. – 432 с.

Афінського; проаналізовано особливості суспільного та державного характеру в ідеологічних межах піфагорійської філософської школи.

У другому розділі зазначеного монографічного дослідження розглядаються особливості виникнення та специфіка розвитку давньогрецької філософії права у сократичний період. Зокрема, автор проаналізував специфіку філософсько-правових поглядів Сократа, Платона, Аристотеля, а також особливості державно-правових феноменів, що містяться у філософії стоїків, епікурейців та скептиків.

У межах третього розділу автор охарактеризував римський період розвитку давньогрецької філософсько-правової думки. Так, зокрема, було досліджено істотні особливості впливу давньогрецької філософії на становлення римської культури та державно-правової системи; проаналізовано феномен рецепції давньогрецької філософії права в Римі та формування власне давньоримської філософії права; охарактеризовано особливості правового позитивізму в якості методологічної основи розвитку давньоримської держави та права; проаналізовано специфіку розвитку давньогрецької філософії права у Східній Римській імперії.

У розділі четвертому даного монографічного дослідження розглянуто специфіку давньогрецьких філософсько-правових ідей у якості джерела української філософсько-правової думки. Зокрема, визначено та проаналізовано особливості прийняття християнства та його вплив на еволюцію державно-правової системи Київської Русі, а також специфіку впливу античної та візантійської філософії права на формування соціальної та правової філософії в Україні.

До беззаперечних переваг даного монографічного дослідження можна віднести чіткість та логічність подання матеріалу, виражений тон ведення наукової полеміки. Автор узагальнив теоретичний, а часом й практичний досвід багатьох поколінь філософів права та запропонував цінний ряд цікавих ідей і власних гіпотетичних припущень, що, відповідно, не лише викликає жвавий науковий інтерес, але й змушує по-новому поглянути на цілу низку проблем, що існують у сфері правотворчості, правоаналізу та правозастосування.

Слушним є підтвердження, що універсалізує функціональне призначення раритетних пам'яток давньогрецької філософсько-правової думки: бути «словесними конструкціями, які несуть необхідну, життєво-необхідну та надзвичайно важливу інформацію», наділену ознаками загальнообов'язковості [с. 335]. Доречною є новаторська концептуалізація автором позачасових понять – Слова і Закону, створена на основі «сократичного принципу», уніфікованого Платоном із опорою на Святе Писання, що «ототожнювало Найвищу Сутність, тобто Творця зі Словом. Саме ж загальноприйняте визначення «Слова» автор формулює наступним чином: «Це одиниця інформації, котра несе у собі змістову складову і є не лише звуком. Тобто Слово – це змістова інформаційна категорія найвищого божественного ґатунку, це інструмент світобудови, основа всіх основ». Далі дослідник аргументовано доводить, доповнюючи вищевикладене, що Слово водночас «виступає також інструментарієм управлінського (підкреслення – А.Т.) функціонування не лише божественного, але й світсько-державного» [с. 335].

На основі вихідної тези про паралельний розвиток правових систем нашої держави та країн Західної Європи автор акцентує на наявному до певної міри ідеологічному протистоянні, взаємній нівеляції позитивних здобутків, оґріхах, що «носили тимчасовий характер, а із здобуттям Україною незалежності взагалі були усунені» [с. 6]. Через призму таких універсалій нашого спадку дослідник апелює до неминучого розв'язання проблеми

«приведення власної нормативної системи у відповідність до наявних світових правових стандартів».

Обраний проект конструюється як логічно виважений та історично potwierджений. У першому розділі розгорнута характеристика держави і права у площині досократичних філософських учень (мілетського періоду; філософсько-правових ідей Солона Афінського; у трактуванні Піфагора та його послідовників).

Наступність характеру виникнення та специфіки розвитку давньогрецької філософії права полягає у відтворенні змістової сутності сократівського перевороту у давньогрецькій філософії (розділ II), чим дослідник означив «центр» філософії права, що заснований був у етичному та соціальному вченні. Проекцію цієї теорії із заглибленням у державно-правову проблематику С. Меленко творить через антропологічно-абстрактну методу платонівського дослідження держави як людини: «це той самий організм», – стверджує на основі джерел автор монографії, – «лише більш складної будови, а тому моральні завдання держави та окремого індивіда досить часто є ідентичними...» [с. 123].

Грунтовністю і переконливістю аналізу виокремлюється у дослідженні С. Меленка спадщина філософа Аристотеля у цьому ж розділі. Постає картина і основоположного бачення держави та права у філософії стоїків, епікурейців і скептиків [с. 166-200].

Світоглядні принципи римського періоду розвитку давньогрецької філософсько-правової думки (розділ III) отримали важливу основу для авторського включення їх у науковий обіг через опис історичних особливостей впливу давньогрецької філософії права на становлення римської культури та її державно-правової системи, а також рецепцію давньогрецької філософії права в Римі, формування власне давньоримської філософсько-правової думки.

У цьому вимірі знайшов свою оцінку і правовий позитивізм. Він визначений як методологічна основа розвитку давньоримської держави і права, що творить аналогі і до цього часу.

Не оминув дослідник і особливостей ренесансу давньогрецької філософії права у Візантії (IV-V ст.ст.), а також VI-VII ст.ст., VIII-X ст.ст.

Екскурс у власне історичний розвиток християнства та відсутність у ньому єдиної чітко визначеної релігійної течії (поліспрямованість, полівекторність – А.Т.) автор зробив не заради констатації відомих постулатів гностичного характеру, в яких проявився «симбіоз античної релігії та філософії, східних культів, іудаїзму, християнства, астрології та магії» [с. 309]. С. Меленко вивів історичний результат сформованого процесу боротьби філософського гностицизму та аріанства із християнською доктриною на рівні світогляду у Візантійській державі [с. 308-326]. Критика розподілу поглядів учених систематизована С. Меленком як чотири ключові конструкти: питання про знання; питання про витоки зла; питання про створення Богом світу та людини; питання про спасіння. Звісно, полеміка ідеологічно-світоглядного протистояння ортодоксального християнства із гностицизмом та аріанством позначилася і на розвитку права, держави та закону. Відповідно егоїстичний індивідуалізм, як справедливо стверджує дослідник, водночас призвів до прямого ігнорування прихильниками цієї течії держави, права та закону.

Проаналізувавши таку фундаментальну основу філософсько-правових давньогрецьких поглядів, С. Меленко концептуалізував їхню наявність як підґрунтя (джерело) української філософсько-правової думки. Дослідницький погляд закономірно і небезпідставно зупинений на особливостях прийняття християнства та його впливі на державно-правову систему Київської Русі, на впливі античної та візантійської філософії права на формування соціальної і правової філософії в Україні. Автор, апелюючи до

наявності плюралістичного світобачення в українській ментальності, справедливо висновковує: «На виникнення та розвиток філософської думки в Україні значною мірою вплинуло православне християнство» [с. 326].

Концептуалізм праці молодого дослідника С. Меленка високо цінується вже через те, що акцентовані оцінки давньогрецьких філософсько-правових принципів і понять, римського права набули об'єктивності та своєї актуалізації через вивчення маловідомих джерельних матеріалів. Автор слушно підсумковує, що ці загальнокультурні, загальносвітові феномени не були «чистим продуктом», а стали успадковувачами християнської етики. Саме таке еволюціонування «симбіозу грецької мудрості, римського духу та християнської етики» і спричинило процеси формування та розвитку європейського права, як контексту, в якому українське право стало його повноцінною і змістовно насиченою складовою.

Доповненням і сучасною систематизацією наукових довідкових та дослідницьких джерел став значний (майже півтисячі) опрацьований автором перелік праць, який доводить не випадковість появи такої фундаментальної праці, що закладає підвалини до творення історії вітчизняної філософсько-правової думки, відкриває перспективи до осягнення багатой її спадщини.

Не викликає сумніву той факт, що матеріали, викладені у змістовній частині даної монографії, будуть корисними не лише для студентів, аспірантів, здобувачів та слухачів вищих навчальних закладів юридичного профілю, але й серед науковців, зайнятих дослідженням проблематики у сфері як загальнотеоретичних, так і галузевих правових дисциплін.

